

Ilona Przybyłowska

"Społeczne problemy małych miast :
analiza porównawcza", Jan
Węgleński, Wrocław 1974 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 30, 387-388

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Węgleński, *SPOŁECZNE PROBLEMY MAŁYCH MIAST. ANALIZA PORÓWNAWCZA*, Wrocław 1974 Ossolineum, ss. 187.

Recenzowana praca oparta jest na dwóch rodzajach danych:

- ogólnopolskich materiałach statystycznych publikowanych w Polsce do roku 1967,
- materiałach z badań ankietowych przeprowadzonych w roku 1967 przez OBOPiSP.

Dane statystyczne wykorzystał autor do opracowania kategoryzacji i typologii polskich miast. Ze względu na kryterium wielkości podzielił miasta na 3 kategorie: małe (do 20 tys. mieszkańców), średnie (20—100 tys.) i duże (powyżej 100 tys.). W ramach kategorii miast małych — zgodnie z „uproszczoną koncepcją struktury funkcjonalnej”¹ — wyróżnił cztery typy miast: przemysłowe, rolnicze, administracyjne i pozostałe. Wśród miast średniej wielkości wyodrębnił — według tegoż kryterium — trzy typy miast: przemysłowe, nieprzemysłowe i pozostałe.

Kategoryzacja według wielkości oraz typologia miast małych i średnich pełni ważną metodologiczną funkcję w dalszych rozważaniach opartych na materiałach z badań ankietowych. Badania te podjęto w celu porównania niektórych aspektów życia, potrzeb, postaw i opinii osób o podobnych cechach społeczno-demograficznych, mieszkających w miastach różnej kategorii i typów. Kategoria i typ miasta stanowią więc podstawowe zmienne różnicujące zjawiska badane. Typ miasta ma status zmiennej kontekstowej, co autor uzasadnia w sposób przekonujący².

Przedmiotem dalszych uwag są te rozdziały pracy, w których J. Węgleński analizuje dane z badań ankietowych. Nie wiemy, czy autor przystępował do tych badań z zespołem jakichś spójnych hipotez. W pracy przedstawiono tylko kilka hipotez (np. na s. 76—77, 89—90), znajdujemy w niej natomiast zapis wszystkich pytań problemowych. Zbiór obiektów, do którego zrelatywizowane są te pytania, jest dokładnie określony, wskazane są bowiem zarówno jego przestrzenne, jak i czasowe ograniczniki (dorośli mieszkańcy polskich miast w 1967 r.). Sens pojęć zawartych w pytaniach problemowych autor z reguły precyzuje i konkretyzuje przedstawiając zastosowane w badaniach wskaźniki o charakterze definicyjnym (np. wskaźniki poziomu życia — s. 54), bądź definicyjno—rzeczowym (np. wskaźniki stabilizacji, s. 126—127).

Jak wynika z powyższych uwag, zaletą omawianej pracy jest dokładność prezentacji zamierzeń badawczych autora w zakresie podjętych problemów i zakładanej ogólności wniosków. Ocena pracy z punktu widzenia opisu procedury rozstrzygnięcia pytań problemowych na podstawie danych empirycznych jest tylko częściowo pozytywna.

Nasze zarzuty odnoszą się przede wszystkim do sposobu przedstawienia relacji próba—uniwersum. Na s. 30 J. Węgleński pisze: „ankieta przeprowadzona została na próbie quota (dobór proporcjonalny) i jest reprezentatywna dla całej dorosłej (powyżej 18 lat) ludności polskich miast ze względu na płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania (wielkość miasta i województwo). Ogółem zebrano 1570 ankiet, co stanowi 96,9% zaplanowanej próby”.

¹ Uproszczona typologia funkcjonalna „opiera się na danych o odsetku osób zatrudnionych w niektórych gałęziach gospodarki. Zakłada się, że znaczny odsetek osób zatrudnionych w jakimś sektorze gospodarki wskazuje na rodzaj podstawowych funkcji pełnionych przez dane miasto” (s. 35).

² J. Węgleński wykazał, iż typy wyróżnione w obrębie miast małych i średnich pozostają w ścisłym związku „z innymi cechami istotnymi dla określenia charakteru tych miast” (s. 50).

Autor określa zatem tylko liczebność próby założonej i zrealizowanej oraz częściowo opisuje tę ostatnią. Nie wiemy, w jakim sensie próba jest reprezentatywna dla określonego uprzednio uniwersum; domyślać się jedynie możemy, iż w sensie statystycznym. Co więcej, nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy rzeczywiście jest ona w tym sensie reprezentatywna dla wskazanego uniwersum. J. Węgleński nie podaje bowiem informacji niezbędnych dla stwierdzenia faktu, czy zrealizowana próba stanowiła — ze względu na wybrane zmienne — jej miniaturę. Należało naszym zdaniem bezwzględnie przedstawić:

— strukturę warstwową uniwersum (tj. określić procentowy udział w uniwersum każdej z warstw — wyróżnionych według płci, wieku, wykształcenia i miejsca zamieszkania),

— strukturę warstwową zrealizowanej próby (tj. określić procentowy udział każdej z tych warstw w próbie zrealizowanej).

Autor wywiązał się z obowiązku wskazania wnioskowań operacjonalizujących. W przypadku każdego z pytań problemowych przedstawił, jakie odpowiedzi i na które pytania ankiety stanowiły podstawę jego rozstrzygnięcia. Szkoda, iż nie wyjaśnił, którą spośród technik ankietowych posługiwał się przy zbieraniu materiałów. Przypuszczamy — opierając się na tym, iż o udziale ankietatorów w procesie badawczym wspomina się w pracy wyłącznie w związku z doбором badanych — iż stosował tzw. ankietę doręczaną.

Odrębnym problemem wymagającym omówienia jest kwestia wiarygodności materiałów. J. Węgleński poświęca jej stosunkowo mało uwagi i prezentuje stanowisko, z którym trudno się zgodzić. Twierdzi on — omawiając wartość odpowiedzi na pytanie o dochody — iż w przypadku, gdy celem badawczym jest stwierdzenie dysproporcji w dochodach występujących pomiędzy mieszkańcami różnych miast, nie ma żadnych przeszkód w posługiwaniu się „przybliżonym wskaźnikiem rzeczywistych dochodów” (s. 54—55), którym są deklaracje ankietowanych. Autor przyjmuje tu założenie — *explicite* w pracy wyrażone — iż zniekształcenia w odpowiedziach na pytanie o wysokość dochodów mają charakter systematyczny i jednokierunkowy (wszyscy badani zaniżają swoje dochody). Jest to założenie dość wątpliwe w świetle wyników badań weryfikacyjnych nad dochodami różnych warstw naszego społeczeństwa³. Analogiczny jest tok rozumowania J. Węgleńskiego przy wnioskowaniu o poziomie życia na podstawie odpowiedzi na pytania o warunki mieszkaniowe, wyposażenie mieszkań w podstawowe urządzenia cywilizacyjne, posiadane przedmioty trwałego użytku. O wartości materiałów, na podstawie których rozstrzygane są dalsze problemy, autor w ogóle nie pisze. Nasuwa to czytelnikowi podejrzenie, iż zrekonstruowany wyżej sposób rozumowania przyjęty był także przy pozostałych wnioskowaniach. Warto podkreślić, iż niezależnie od powyższego wszędzie tam, gdzie było to możliwe, J. Węgleński starał się sprawdzać rzetelność danych ankietowych konfrontując je z danymi pochodzącymi z innych źródeł (najczęściej z materiałami GUS).

pozytywną cechą omawianej pracy jest jasne przedstawienie wszystkich wnioskowań i wyraźne oddzielanie tez, które autor — w swoim przekonaniu — zweryfikował na podstawie analizy danych empirycznych, od stwierdzeń, które formułował w sposób hipotetyczny.

Ilona Przybyłowska

³ Por. K. Lutyńska, *Weryfikacja danych uzyskanych z odpowiedzi respondentów na pytania o wysokość zarobków*, w: *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, red. Z. Gostkowski, J. Lutyński t. 5, Wrocław 1975; J. Koniarrek, *Weryfikacja zewnętrzna informacji uzyskanych w wywiadzie kwestionariuszowym*, w: *Analizy i próby...*